

ADALÉKOK A SZÉKELYKERESZTÚRI EGYHÁZKÖR EKLÉZSIÁINAK ISMERTETÉSÉHEZ (8. rész)

13. KŐRISPATAK

"Firtossal egybefüggő Fiastető nyugati alján elterülő kies völgyecskén törtet át (...) a Kis-Küküllőbe törekvő *Küsmöd-vize*, melynek minden felől magas hegyek által övedzett völgyében (...) helyezkedik el Etéden alól Kőrispatak. (Orbán B. I. 141.) A hagyomány azt tartja, hogy a régi falu nem a mai helyén feküdt, s nem is a mai nevén nevezték, hanem a település alsó végéhez csatlakozó, ma is *Diósfalvának* nevezett határrészben, "s csak később költözött föllebb az itt-ott kőrishokrok közé, honnan a mai neve is származott. Az első ideteleptült egy *Dömös* nevű ember volt, aki az ilyen nevű családot alapította", s aki a tatárok által egykor feldúlt Kecsethől telepedett volna ide. E családnevet a *Dömösútja*, *Dömössorka*, *Dömös kosár* határnevek őrzik.

Múlthól kicsengő hagyományt őriz a *Tatárok útja* nevű határrész és e hagyományhoz kapcsolódva a *Szilás-áj* "barlangjai", amelyekben az odamenekült népet hiába ostromolták a tatárok, sőt azokból kitörve a tatárokat meg is szasztották. (Vö. Orbán, I.146.) A régészeti terepkutatás ezeknek a Szilas-ájban, a Hosszú-patak völgye jobb oldali szakadékos partfalában a tatárok előli menedékhelynek tartott barlangoknak nem találta nyomát, s a *Tatárok-útja* is csak késő középkori "ma már csak gyalog járható, elhanyagolt szekérutat jelöl, mely Kőrispatakról kiindulva a hegygerinceken a Kis-Küküllő völgye (Csokfalva) felé halad". (Benkő Elek: A középkori Keresztúrszék régészeti topográfiája Bp.1992. 105) A vidéket jól ismerő néhai Bányai János sem tud itteni "barlangokról", egyik művében csak annyit ír, hogy Kőrispatak határában Borzlik-tetőn, a Szilas-áj sziklabércén a lakosság sziklaodukat említi. (Bányai J.: A Székelyföld természeti kincsei és csodás ritkaságai. Székelyudvarhely. 1938. 159.)

A falu első írásos említései a Székely Oklevéltár régi és új sorozatának kötetében közölt különböző tartalmú okmányokban - peres iratok, összeírások - a 16. század második felének kezdetétől olvashatóak: 1566-ban *Keorispatak*, 1567-ben *Keorruwpatak*, 1600-ban már a mai alakjában *Kőrispatak*ként fordul elő. Hivatalos román neve *Crîșeni*.

Kőrispatak és határa természeti adottságainál fogva (kedvező terepalkat, folyóvíz megléte, védelmet nyújtó völgyek, kiterjedt erdőségek) mindig alkalmas volt arra, hogy a falu mai létét megelőző legrégebb történelmi időkől kezdve az itt mozgott, élt emberek, megtalálva életlehetőségeiket, hosszab-rövidebb ideig megtelepedjenek. A település és a völgy területét Benkő Elek, a székelykeresztúri múzeum régésze, 1988-ban kutatta át. Terepbejárásainak eredményeként a földművelés és egyéb természetes talajmóztatóadások nyomán felszínre került ún. régészeti szórányleletekből (történelmi korokra, né-

pekre jellemző cserépedénytöredékek, kő- és más eszközmaradványok) megállapíthatta, hogy a falu belterületén a Máthé-kertben a bronz és koravaskor: a Küsmöd-patak bal oldali teraszán levő falurészben az őskor, a bronz és koravaskor, majd a 16-17. század; a 48-as számú telek mentén a késő népvándorláskor és a késő középkor; a falu széléhez csatlakozó Alsó-völgyben pedig a bronzkor és a népvándorláskor emberének a nyomai találhatóak meg. A Sospatak-kerengője nevezetű határrészben egy nagy bronzkori tepelülés nyomai tűntek elő; a Szilas-ájsban a Hosszú-patak jobb oldali mellékvölgyének partfalában őskori és korai dák edénytöredékeket talált. A legendás Szépasszonyok-útja a késő középkorban a Kis-Küküllő völgyébe átmenő "országút", a Tatárok-útja régi szekérutat jelöl. (Vö. Benkő Elek, i.m. 104-105.)

Kőrispatak lakosságának lélekszámára vonatkozóan az első pontos adatok az 1786-ban végzett Első Magyarországi hivatalos Népszámlálás felvételeiben olvashatók; eszerint: az összeírt 135 házban 141 család lakott; ebből 307 a férfi, 312 a női nemhez tartozott, összesen 619 lélek. A 307 férfi nembeli közül paraszt volt 69, paraszt és polgár örököse 47, zsellér 63, pap 2, nemes 30, egyéb 24, férfi "sarjadék" 1-17 éves 70. Ez a statisztika a felekezeti megoszlást nem tünteti fel. (Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára. Bp. 1960.)

Az unitáriusok lélekszámáról elsőbbsen Lázár István püspök vizitációja alkalmából írt jegyzőkönyv ad számot, nemek szerint: Családos Gazdák és özvegy Gazda Asszonyok Nro 43, Élethen levő Gazdák Feleségeik Nro 46, Fiu Magzatok Nro 37, Léány Magzatok Nro 27 (Az unit. népesség fele gyermek!), Minden Lelkek Száma Nro 133. A Székely Miklós püspök által 1839-ben tartott generális vizitáció az unitáriusok számát nem nemek szerint, hanem a hér fizetése szerint veszi számba: a.) Egész hér adó Gazda van 22, félbéres 13, b.) vékával fizető van 4, c.) Nap számmal fizető magyar Gazda 6, Ujj Parasztis (cigány) mint egy 6. Összes száma a' Lelkeknek 219. Ez utóbbi adathól kitűnik, hogy az unitáriusok száma három és fél évtized alatt 37 lélekkel szaporodott.

Orbán Baláznak az 1867-1868 években készített statisztikáját véve alapul, mely szerint Kőrispatak lakosságának lélekszáma akkor 1078 volt, megállapítható, hogy 1786-tól Orbán Balázs népszámlálásának idejéig, tehát mintegy nyolc évtized alatt 459 lélekkel gyarapodott. Az unitáriusok száma pedig az 1801. évi generális vizitáció 133 lelkéről 1868-ra 248 lélekre emelkedve megkétszereződött; a reformátusok száma ugyanekkor 820 lélek volt, s élt még a faluban 10 idegennek számított személy. (Vö Orbán B., I. 16.)

A lakosság lélekszámára, nembeli és korcsoportok szerinti megoszlására, nemzetiségi, felekezeti összetételére, lakáskultúrájának állapotára vonatkozóan szemléltető adatokat tartalmaz az 1900-ban végzett népszámlálás. Az összlakosság száma a 20. század kezdő évében 1229 lélek, ebből férfi 629, nő 600. Korcsoportok szerinti megoszlása a századfordulói székely falvakra jellemzően kiegyensúlyozott: gyermekek száma 14 éves korig 413 - 33,6%, 15-19 éves ifjú 108 - 8,8%, együtt 42,4%! Az eltartók száma 20-tól 59 éves korig 572 - 46,5%. Az eltartott és termelő korcsoportoknak ez az egészséges aránya a népesség létszámának egyensúlyi helyzetét biztosította; a 136 hatvan éven felüli 11 %-nyi lakos ezt az arányt nem sokban módosította. A nemzetiségi megoszlás szerint az 1229 lélekből csak 8 személy más nemzetiségű. Felekezeti meg-

oszlásban: unitárius 300, református 863, r.kat. 36, g.kat. és g.keleti 17, izraelita 13 lélek. A falu lakáskultúrájának a századfordulóra elért fejlődését a 296 lakóház építőanyaga szemlélteti: kőből, téglából 27, boronafából 264, vályogból 5 lakóház épült; ezekből 72 cseréppel, 202 zsendellyel és 22 zsúppal fedett. (Vö. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. Bp. 1902. 454-455.)

Kőrispatak lakossága a legnagyobb lélekszámát, 1311 lelket az I. világháború kezdetére érte el; az 1915 elején tartott esperesi vizsgálószék jegyzőkönyvében 311 unitáriust és mintegy 1000 reformátust jegyeznek fel, megemlítve, hogy az unitáriusok közül 31-en teljesítenek harctéri szolgálatot. 1923-ban a Boros György püspökhelyettes vizitációs jegyzőkönyvének 3. pontja szerint 1922-ben az unitáriusok száma 257, 1923-ban az anyaegyházköztségben 278 volt a lélekszám, az etédi és a küsmödi szórvánnyal együtt 340 lélek.

Az 1930-ban tartott népszámlálás idejére a falu lakosságának létszáma 1072-re csökkent. A II. világháborút követő gazdasági, társadalmi változások hatására a lakosság megfogyatkozott, előregedett, az unitáriusok lélekszáma a hajdani 1801. évi 133-as lélekszámot a mostani 150 körülivel alig haladja meg.

A falu későközépkori társadalmi szerkezetéről a Székely Oklevéltár kötetében és a hajdani lustrák (katonai szemlék) összeírásaiban olvasható adatok adnak némi tájékoztatást. Ilyen a 16. század 1566 előtti éveiből, a II. János király (János Zsigmond) hadában híven szolgált Udvarhely széki főemberek és lófők lajstroma, amelyben Kőrispatakról Ferencz Mátijás, Gotharth Imre és Pál nevei említődnek; ilyen Udvarhelyszék 25 dénáros adójegyzéke 1567-ből, amelyben Keoruspatakon 27 lófő család portáját írják össze; vagy Udvarhelyszék 1721-ben tartott lustrája, amelyben Kőrispatakon 2 nemest, 36 primipilust (lófő - a nemesség második rendje) és 16 pixidiáriust (gyalogost) tartanak nyilván. A falu társadalmi szerkezetének ismeretét egészíti ki Egyed Ákosnak a székely székek falvaiban a jobbhagy és zsellér családok számának 1614 és 1848 között történt alakulására vonatkozó táblázata. Ebben 1614-ben 18 jobbhagy és 10 zsellér, 1750-ben 15 jobbhagy és 10 zsellér, s 1848-ban már csak 10 zsellér családot tüntet fel. (Vö. Egyed Ákos: Falu, város, civilizáció. Bukarest, 1981. 106 és a II. számú táblázat, 109.)

Gazdálkodás. Kőrispatak népe faluja határát a terepadottság folytán (összeszűkült völgyszakasz és abba torkolló mellékvölgyek) mindig keményebb munkával tudta megművelni, mint a szomszédságában levő Etéd vagy Bözödújfalú népe. Idők folytán az ősi parlagoló földhasználatról fokozatosan itt is áttértek a *kétfordulós* földművelési rendszerre, amelyben a falu megművelhető határát a termelési rend szabályozásáért és a talaj termőerejének természetes feljavításáért két részre osztották: vetéshatárra és ugarhatárra. Tekintve, hogy ezek évente cserélődtek, "fordulók"-nak nevezték. A faluhoz viszonyított fekvésük szerint általában Alsó- és Felsőforduló Határnak nevezték, vagy a szomszédos falvak felé fordulásuk szerint, azok megnevezésével.

Kőrispatak fordulókra osztott határrészeiről első ízben az 1773-ban írt *Matrix*-nak az egyházközség földjeit - allodiáurait - felsoroló leltára tájékoztat. (Vö. Adorjáni Rudolf: A keresztényországi egyházközségek vagyoneleltára a XVIII. század utolsó harmadában. KerMagv. 96. évf. 1991. 243.) Ez a leltár az "Etéd felé forduló" és az "Újfalú felé forduló Határ" megnevezés mellett egy harma-

dik, az "Omlogy (Homlogy) felé forduló Határ"-t is említ, de ez nem jelenti azt, hogy a 18. század vége felé a falu népe már a haladottabb három fordulós termelési mód szerint gazdálkodott volna, mert az a határrész tulajdonképpen az Újfalu felé forduló második vagyis az Alsó határhoz tartozott. Ezt a fényt erősítik meg az 1801-ben és az 1839-ben tartott püspöki generális vizitációk vagyonleltárai, mindkettőben csak Felső és Alsó határt említenek, s ezekben a Homlogy területén fekvő Nyáras, Nyáras-száda, Külső-szurdok határnevek a vizitációk leltárában az Újfalu felé forduló, vagyis az Alsó határ részeként jelölődnek.

A falu népe, hogy mikor tért át a több évszázadig tartó kétfordulós határrendszerrel a háromfordulós, illetve hármas nyomásos művelési módra, az átnézett kúrátori számadáskönyvek ilyen vonatkozású utalást nem tartalmaznak. A 19. század első felében tartott generális vizitációk is - amint láttuk - az egyházközség külső ingatlanait még a két fordulóra osztott határ szerint leltározták. Így valószínű, hogy - miként a tájegység többi falvaiban - az áttérés itt is az évszázad második felének valamelyik középső évtizedében történhetett. Annyi bizonyos, hogy a 19. század harmadik negyedére, amikor az őszi vetésű kalászosgabona termesztése mellett tavaszi vetésű, főképpen kapás növények termesztése általánossá, illetve hangsúlyozottabbá vált, itt is a kétidényűek zavartalan termesztését biztosító *háromfordulós* (őszi határ, tavaszi határ, nyomás cserélődése évi váltásban) határrendszerre tértek át. 1879-ben az unitárius *Kozma Ferencz* volt székelykeresztúri tanítóképezdei tanár-igazgató által a székelyföldi falvak határhasználatáról készített *statisztikája* Kórispatakon is már a kiteljesedett háromfordulós határ képét rögzíti eszerint: a falu határa 4915 kat. hold, ebből szántó 2018, rét és kert 473, szőlő 23, legelő 589, erdő 1518 (!) és terméketlen 294 kat.hold. (Kozma Ferencz: A Székelyföld közigazgatási és közművelődési állapota Bp. 1879. 149.)

E statisztikából kiemelendő az 1518 kat. hold *erdőterület*, amely a völgyet környező hegyeken a határ 31 %-át borította. A határ kiterjedéséhez mérten ez a viszonylag nagy kiterjedésű, főképpen cserefákból, de bükkösből is álló erdőségben a *Sövényes-cseréje*, a *Nyáros-cseréje* nevezetű erdőrészek tekintélyes hányada *az unitárius és református egyházközségek közös tulajdonában volt*. Az egyházközségek a felsorolt erdőrészek mellé az 1800-as évek második felében a községi közerdőkből újabb területekhez jutnak. Az első juttatás 1861-ben történt, amiről a kúrátori számadást vizsgáló jegyzőkönyv 8. pontja ezt írja: "a községi erdőköt felosztották, s ebből az erdőosztály szerint az anya szent egyháznak három szép nyíl erdeje jutott, az osztatlan részből még jelentékeny osztályrészre számítanak". A református egyház hasonlóan megkapta az osztályrészét. A második juttatáskor 1876-ban a község a két eklézsiának újból erdőrészeket "ajándékozott". E tény a számadáskönyv így örökítette meg: "Az erdő elkülönítése alkalmából a község a két kebli egyháznak két darab erdőt adván, annak egyikét a két egyházközség előleges megegyezés folytán *nyilvános* szerint megosztván, ezen osztálykor költött (a kúrátor) 20 krajcárt."

Ezekből az erdőkből évente kitermelt fa képezte régi idők óta az egyházközség fő jövedelmi forrását. Az unitárius eklézsiának az 1700-as évek közepétől írni kezdett Lybellusaiban a kúrátorok évről-évre folyamatosan

elszámolnak az erdők fájának eladásából bevételezett jövedelemről, s ezeket az elszámolásokat, valamint az egyházközség erdőgazdálkodását, védelmét mind a generális, mind az egyházköri vizsgálatok szigorú rendszerességgel ellenőrizték.

Az erdőbirtok két és fél évszázadon át nyilvántartott jövedelmének követéséből - igen érdekesen - két egymásmelletti különböző természeti adottságú tájnak: a szőlőtermelő, fában szegény vidéknek és a szomszédos erdőkkel borított dombvidéknek szoros gazdasági kapcsolata, egymásra utaltsága is kirajzolódik. Így a Kis-Küküllő-menti Szénaverős és a Nagy-Küküllő-menti Segesvár szász kádárai a cserefafordóknak való dongafáért majdminden évben megjelennek Kőrispatakon; hasonlóan a cikmántori, a nádasi szászok, a gyalakúti gróf Lázár, a kiskendi és más szomszédos udvarházak szőlőkaró szükségletüket is jórészt innen szerzik be, de a fában szegény környék lakói is igen gyakran innen vásárolják.

A 19. század utolsó harmadában (1867) építeni kezdett erdélyi vasúthálózatnak a vidékünket elérő szakasza és az ehhez kapcsolódó Küküllő-menti szárnyvasutak építéséhez két ízben ugyancsak jelentős mennyiségű és értékű cserefát vásárolnak Kőrispatakról az egyház erdejéből az egyházi főhatóság engedélyezésével: 1871-ben "A cserés erdőből vas uti szükségre eladtak 932,08 Ft. értékű fát" (ezt az összeget utasításra kamatra tőkésítették); 1888-ban "veszendő cserefából vett vasuti vállalkozó" 170 Ft. értékben.

Amíg az unitárius egyház az erdőket a református egyházzal közösen birtokolta, néha megesett, hogy a jövedelem elosztásakor vita támadt, hasonlóan a külön kitermelt famennyiség miatt is. Ez történt például 1819-ben, amikor az unitárius egyházközség a református egyház ellen pert indít amiatt, hogy a Nyáras-erdőből cserefákat vágatott le. A viták elkerülése végett néhány évtizeddel később, 1853-ban a két eklézsia a közös erdejét elosztja. Ezt a tényt a vizitáció jegyzőkönyvében így protokollálják: "Azon szép Csere és bükkfákból álló erdő, mely eddig a' Reformata szent Eklesiával közösen birtokolt, *felosztott* (Kiemelés M.I.), a' két Eklézsia között egyenlően, s ezen osztályról kelt ok levél a' Megye ládájába tétetett." A jegyzőkönyv 8. pontja szerint "a' felosztás alkalmából 5 Ft. 60 pénzt költött" - a kúrátor.

A kúratori számadáskönyvek kiadási tételeiből jól követhető mindaz a ténykedés is, amikkel a 19. század második felétől az egyházközségi erdők védelméről gondoskodtak: folyamatosan szerepel az erdőpásztor fizetése; azok a kiadási tételek, amelyeket az "erdőszélek kijáratásáért", a "határhalmok - méták - felújításáért", az "erdőrontásból" keletkezett károkat megállapító "becsüsök" fizetésére költöttek. Az erdő megújításáért pedig évről-évre a "leesett", a "veszendő" fákat kitermelik, s kisebb-nagyobb tételekben elárverezik.

Az erdő gondozásáról a vizitációs jegyzőkönyvek megállapításai általában kedvezőek: pl. "Az erdő okszerű kezelés és pásztorlás alatt van" (1874); "Az erdők épen találtattak, s jó gondozás alatt vannak" (1888). Ha azonban valami olyan rendellenességet találnak, ami veszélyezteti az erdő épségét, annak megszüntetéséről rendelkeznek. Így pl. az 1880 februárjában tartott esperesi vizitáció elrendeli, hogy mivel a pap farészesevésének az eklézsia erdejéből történő hazaszállítási kötelezettségét a hívek rendszertelenül teljesítik, ki-ki akkor viszi,

amikor neki tetszik, s emiatt a behordás elhúzódik, részletekben történik, ezután a gondnok vagy egy-két presbiter jelenlétében "egy nap legyen, mert megtörténik - indokolják -, hogy egyesek a részletekben egyénileg végzett szállítás ürügye alatt saját hasznukra is csempésznek fát az eklézsa erdejéből."

Az erdők felügyeletére az 1890-es évektől az erdészeti hatóságok erdőgondnokokat alkalmaznak, akiknek fizetéséhez az egyházközség is hozzá kellett járuljon. A Gondnokság az erdőhasználatot megszigorítja: fát kiterelni csak az engedélyével lehet. 1893-ban még a pap tűzifa részesedését is megtiltotta. A jegyzőkönyv ezt a tényt így örökítette meg: "Itt a megelőző időkben a papnak az Eccla erdejéből szabad erdőlési joga volt, de az erdőgondnokság által kizorított." A vizsgáloszék átirattal tiltakozik ez ellen.

A kőröspataki unitárius egyházközség *anyaegyház* volt, hozzátartozott mint filia a szomszédos Bözödújfalun. A mater és a filia kapcsolatáról, a megmaradt első kúratori számadáskönyvnek 1751-ben tartott vizitációkor felvett jegyzőkönyvében "*Kőröspatak és B.Ujfalvi edgyezések*" cím alatt olvashatunk: "Tiszteletes Püspök Sz.Ábrahám Mihály Ur és Tiszt. Esperest Márkos Péter ur Ö kegjelmek intimitatiojokból (tudtul adásukból), a két Ekklesianak megh edgyező akarattyokból, hogy Papot edgyütt jobb alkalmatossággal tarthassanak, edgyézének ez Szerént: Hogy a' Kőröspataki Unit. Ecc[lesi]a az pap Házát, és az Parochia körül valo kertet procurallya (gondozza). Az Ujfalvi Ekklesia pedig a Tsürt ab Fundamento cum omnibus requisitis procuralljak (alapjától tartozékával gondozzák). Tüzi fát minden Gazda ember annuatim (évente) egy egy Szekérrel vigyen és két ekét az egész Ekklesia annuatim adgyon. Az Pap Bérit ide Kőröspatakban helyben a Papságh Házához fel hordgyák." (A pap használatában lévő földek megszántására - az egyházközség lélekszámához viszonyítva - meghatározott számú ekés gazdát "Szántás szer" sorrendjében egy-egy vagy fél-fél napra kijelöltek.)

A filjának *lévitája* volt, aki az úrvacsora kiszolgáltatásán és a keresztelésen kívül a hívek egyéb egyházi gondozását ellátta. Az 1801. évi generális vizitáció, "A Miniszteretek szolgálatja a' Máterben és a' Filiában" c. jegyzőkönyvi részben meghatározza külön-külön és együttesen a felváltva végzendő ténykedésüket. A presbitérium a "három sátoros ünnepi úrvacsora" szokásos kiszolgáltatási idejének megváltoztatását javasolja: az alternatim, azaz felváltva első napján a materban, majd másodnapján a filiában, s a következő ünnepen pedig fordítottan történő osztás helyett "az Tiszt. Pap előbb a Materben osszon urvatorát (de) tsak rövid énekléssel s könyörgéssel jó reggel", s azt úgy végezze el, hogy "a' Filiában jelenhessen meg az Istentisztelet szokott óráján". Indoklásuk ez: "Ima Karátsonban István napja és Husvétban a szokott öntözés lévén, a' 2-dik napon, ezeknél fogva akadályoztatnak némely Ekklesia tagjai a' Communióra ahoz illendőleg meg jelenni, s ugyan ezért, más szomszéd Eklésiákban feles számmal szoktak menni s ezért kevesen maradnak a' másod napi communiokor az Ekklesia ladjába adakozók, mely káros az Ekklesiának." A pap aztán hajlandó elvállalni az egy naponi két helyen végzendő communioosztást "ha az eddig Taxa fizetésért használt kaszálót ezután díjtalanul használhatja". A vizitáció ezt "illendőnek, sőt szükségesnek látva" - engedélyezi.

A materben és a filiában működő "ministerek" szolgálati kötelességük szerinti javadalmazásának néhány adatára - ugyancsak az 1801-ben tartott vizitáció jegyzőkönyvéből idézve - érdemes kitérni, mert ezek tanulságos módon szemléltetik, hogy a korabeli egyházközségnek a helyi adottságok, gazdálkodási szokások alapján milyen volt a javadalmazási rendszere.

A jegyzőkönyv a "Ministerek szokott Béré"-t is mind a két eklésiában protokollálja, megállapítva, hogy: a parochusnak 15 egész bérfizetőtől jár 3-3 kalongya búza és 3-3 kalongya zab (45-45 kalongya); a 6 fél béresektől (felemás házasság mián) 1 1/2 kalongya mindenikből, ezek közül kik Férjek s amazoktól is 1-1 szeker fa; 4 vékás személytől másfél véka búza - 9 mérő; hat napszámmal fizetőtől 2-2 napi dolog (a' Dénár 12 értetöleg; 6 készpénzzel fizetőtől összesen 60 Denar; a keresztelésnek "Kánon szerinti jutalma egy Kakas ha Fiu, egy tyuk ha Léány." "A szántásbeli Beneficium: Hat ekéből áll, ezeknek "ketteje Tavasszal, ketteje Ugarlászkor, ketteje Forgatáskor fél-fél napi szántással" - szolgál s a "Papság kevés bére potlására évente 6 ekén felyül szoktak fél-fél napi szántást praestalni (teljesíteni)" a helyett a régi szokás helyett, amikor "minden Bérfizető marhás ember[nek] egy-egy Bugjátkska szénát is tartozott fizetni." A presbitérium minden évben jegyzőkönyvben jelölte ki, illetve nevezte meg az abban az évben szántásra kötelezett híveket.

A "Mesterség Béré"-re vonatkozóan ezt olvassuk: "A' Mesternek, ki mint egyszersmind a' Filiális Ekklesiában Lévíta, abban lakván a' Mater Ekklesiától semmi Bért nem procural (itt: javadalmat nem kap); hanem abban való kevés kántori szolgálatért a' Pap által praestaltatik, ennek a Filiában obvenialo (obvenio - bérjövedelem) képéjéből 8 Kalongya Buzával és 4 Kalongya Zabbal; a' több hérit pedig Filiális Ekklesiától veszi a' szerént, a' mint meg-iratik a' Filiában való vizitáció aktáinak seriessében (sorában)."

A Mater és a Filia együttélése az 1850-es évekig tartott. Az 1852. évi esperesi vizitáció jegyzőkönyvében számadást adó kúrátor a "Pénz kiadás" rovat 2. pontjának szövegében ezt írja: "*a b:ujfalvi leány eklesija elszakadása ügyiben* (Kiemelés M.I.) főtanácsi rendelet nyomán a T:Esperes és egy Consistor (tanácsos) Ur az eklánál megjelenvén, ezeknek asztalára költött 1 Fh. (Magyar forint) 40 Dénárt". Az elszakadás megtörténtének idejéről a továbbiakban nincs utalás.

A *templomra, haranglábra és harangokra* vonatkozóan a 18. század első harmadának a végétől írni kezdett Lybellus évenkénti kiadási tételei közt kapunk adatokat. Ezek a meglévő templomon és a haranglábon végzett javításokért fizetett összegekről tájékoztatnak: 1745: "három üveg ablakokért a' Templomra"; 1738: Uj harang kötelére; 1758: "Vetem tizen negj pénzel egy szijat a' kitsin Harangra"; "Fizettem a Sendőjözöknek" templom tetejére; 1753: A' Haranglábot meg sendélyeztette a' Kalapját stb.

Ezekről az egyházi "Imobile Javak"-ról az 1773-ban készített *Matrix* leltárában az első templomnak építési évét nem tudták megállapítani, csak ennyit írnak: "Vagyon egy Fa Templom, melly készítettett Ao ... a Kőrispataki Unitaria Ekklesianak farattsága és költsége által. Vagyon egy fa Harangláb, mellyben vagyon két Harang".

Lázár István püspöki vizitációjának leírása 1801-ben a mai helyén állt régi templomról és tartozékairól már bővebben tájékoztat: "Tserefa talpakon borna fákból épült Sendelyes fedelű Templom, melynek napkelet felől való oldalán (...) vagyon fenyő Deszkából párkányosan készült (...) bérelt ajtója, s az ajtó szemöldökön kívülről irás: In honorem uni et veri Dei et Filii ejus Jesus Christi 1677." Ez az évszám lenne tehát a templom építésének dátuma, ami a Matrix írójának figyelmét valami ok miatt elkerülte. Ezt az építési időt megerősíteni látszik egy évvel korábban keltezett, a "Levelek" leltárába felvett okirat tartalmát jelző szöveg: "A' Templom helyéről való Testamentuma Antal Jánosnak és Feleségének Áts Borbálának. A[nn]o 1676." Ezt az építési időt igazolják a templom berendezési tárgyain látott és feljegyzett dátumok is, amelyek mindenike a templom ajtókeretén jelzett 1677. év után készítőddött; így a legrégebb "egy zöld festésű kerek asztal (Urasztala), amelynek karimája közepén [...] két sárga abrants között ezen betű és esztendő szám: P.1681." - olvasható.

A templom mellett állott *fa haranglábat* valószínű meggyengülése miatt 1783-ban eladják, amint a számadáskönyv "De Perceptis" rovatából kitűnik: "A' Sz.[ent] Háromságiaktól Haranglábért Flor. Hung. 8. (magyar forint)". A kiadási tételek szerint még ebben az évben újat kezdenek építeni, s 1786-ban fejezik be. Ezt a haranglábat írja le az 1801. évben tartott püspöki vizitáció jegyzőkönyve így: "...ezen Fundusnak Észak felől való végiben egy singni magosságú köből rakott fundamentumra kemény tserefákból erőss kötésekkel vagyon építve egy Harangláb [...] szarvazatja veres sendellyel fedetett; az ablakon alol való dereka veresen festett fenyő deszkákkal deszkáztatott [...] alsó Eszterhéja festetlen Sendellyel fedett oldala festetlen fenyő deszkákkal felállítva deszkáztatott [...], belül két rendbéli gráditson felmenve van két Harang."

A harangokra vonatkozó első feljegyzést az 1782-ik év "De Erogatis" - kiadási - tételei közt olvashatjuk, amikor kúrator a harangöntőnek 20 magyar forintot fizet előlegbe, s 1783-ban még 153 magyar forinttal egészíti ki a vételárat. Az 1786. évi egyik kiadási tétele szerint volt még egy régebbi kisebb harangjuk is, amelynek anyagát az új kisebbikbe segesvári műhelyben beöntették: "A' Kússebb Harangban a' régi 48 fontos Harang belé menvén fizetett f.h. (fl.hungaricus) 112,80 Dr. (dénár).

Az 1801-ben tartott generális vizitáció ezt a két harangot leltározza, amelyek közül az egyiket 1783-ban s a másikat 1785-ben öntették, mindkettőnek a súlya "mintegy 128 font".

A két év múlva, 1803-ban tartott esperesi vizitáció "fájdalommal szemléli, hogy a" véletlenül támadott tűznek miatta, ezen folyó 1803^{dik} esztendőben Áprilisnak 25. napján nem csak feles Gazdák, jó szívű unitárius Halgatok, hanem a' Templom és Harangláb hammuvá tetettetett, és a' harangok egybe olvadottanak (...) nem.lévén (...) mivel az Isteni tiszteletre egyben szollittasék az Ecclesia, elsőbben ezen folyó esztendőben öntetett egy Három Madzás (!) és Hét fontos Harangot, pótolván az Ecclesia az egybe olvadott Harangok Materiájával (...) Négy Száz Magyar forintokat, lévén illjen Inscriptio az Harangon: Tüz által lett romlásából ujjonnan öntetett az egy Isten dütsőségére a' Körispataki Unitária Nemes Ecclesia maga költségével Baumgartner János által Ao. 1803." A Lybellus 1819. évi kiadási tételeiből megtudjuk, hogy az eklésia a nagy harang mellé

"ezen Esztendőben öntetett 2 Mázsás" kisebb új harangot, szintén a segesvári Baumgartner öntő műhelyében. "Az új Harangért mely 205 fontos fizetett bé az Harang-Öntőnek (...) 601 Mf.-ot és 20 Dénárt." Ezt a kisebbik harangot aztán, mint az 1850. évi jegyzőkönyvnek a 6. pontja, amely az 1848-1849 évi szabadságharc utáni veszteségeket veszi számba, ezt írja: "Az ingo javak apadtak, mert a Magyar állomány számára parancs szerint a kisebbik harangot oda kellett adni." A 12. pont alatt pedig ezt olvassuk: "Beadatván az egyik harang a magyar tábornak álgyunak, hogyha Brassoba mostan megtalálhatnák e végett aztán egy levél küldtetett." A harang keresésének úgy látszik nem volt eredménye, s csak jóval később kerül sor az elvitt pótlására, amint az 1857. évi kúrátori számadás-könyv kiadási tételeiből kitűnik: "...az ingók szaporodtanak egy 225 fontos haranggal", melynek körirata: "A' Kőrispataki Unitaria Ecclesia az egy igaz Isten dicsőségére öntetett 1856-ban Lovas Fridrik által Segesváron." Az újabb áldozatvállalás bizonyítékeként megörökítik az adományozók névsorát, akik közül 43 unitárius család egyenként 24 pénztől 6 forintig, s 12 református család 1-től 10 forintig, összesen 601 forintnyi összeget adtak harangvásárlási alapra. Ezt az összeget az eklézsia az erdőjéből eladott fa árával pótolta ki 811 magyar forintra. Az immár harmadszor öntetett kicsi harang is az I. világháború áldozata lett, 1916-ban "a hadvezetőség vitte el".

Kőrispatakon az 1803-ban keletkezett tűzvész pusztítása - amint láttuk -, a kicsiny unitárius egyházi közösséget nagyon érzékenyen érintette. De híveinek volt olyan és annyi lelkiereje, hogy az újjáépítést megkezdjék. Az újröntetett harangokkal egyidejűleg, hogy azokkal legalább "szolihassák egybe a' Ecclesiat", leghamarabb *haranglábat* építettek. A költségek pótlására az eklézsia az e korban szokásos módon "emendikáltatott" - arra vállalkozó néhány egyházközségi tag más vidékekre, egyházközségekbe kéregetni indult. . . .

Az 1804-ben tartott egyházköri vizitáció aztán elrendeli: "A tűz mián hammuvá lett Templom helyett új építendő". Kőrispatak népe - a kúrátori számadások tanúsága szerint - az áldozatvállalásnak "Vallásbéli személyi válogatás nélkül" megadható példáját adta ezúttal is. Adakozott mindenki rovatal nélkül pénzzel, ajándékoztak építkezési anyagot, gabonát, vállaltak közmunkát, s voltak olyan "privatus emberek (akik) a' Templom építésére maguk költségén téglát vettek". Mindezt pótolta az erdő haszna; az Egyházi Főhatóság, a Gubernium (a Kolozsváron székelő Kormánysház) "Patentálásával" (szabadalomlevél) elindult emendikálók pénzgyűjtése; anyagi támogatást nyújtott a püspökség, nagyobb összegű pénzkölcsön az énlakiaktól. 1805-ben aztán megfogadják a pallért, s hozzákezdenek a régi templom helyén az új építéséhez. De mert "A' Templom Fundusa az építendő Templomnak kitsin helljnek itéltetvén vásárolt az Ecclesia egy kitsin just melléje a' Szomszédtol Antal István eo kegjelmétől". A kúrátori számadásból kitűnően a templom alapja 1805-ben elkészült. Erre következtetünk a kiadási tételek elszámolásából: "A' Templom fundamentuma felhozásakor gyűlt alamisna 14 Ft.h." 1807-ben aztán a vizitáció megállapítja, hogy a falak építése befejeződött, s a templomot cseréppel befedték; 1808-ban stakaturoznak; 1810-ben elvégzik a belső/külső vakolást, s "a' Templomra egy szép Pléh Gombot vásároltanak".

A templom belsejének a berendezéséhez 1811-ben kezdenek hozzá: a "Székek készítésére segesvári asztalosokat fogadnak; 23 "hallgató" 26 forintot adományoz erre a célra; a tehetősebbek, köztük Kováts Elek "dulló" (dulo = régi székelő székek bírása) "Fedeles Széket"; Pap Bentzédi Márton a "Papság székét" és az "Éneklő Oltárt (pulpitust) készítette el; 1812-ben elkészül a "Prédikáló Szék" és a "Korona"; 1813-ban a "Templom Tornáczát" fedelezik; 1814-ben aztán a vizitációs jegyzőkönyv megállapítja, hogy a "Templom, Parochiális épületek jó karban vagynak".

Az új templom mellett még 1823-ig harangláb állt. Ekkor megkezdik a templomhoz csatolódó *torony* építését. Erről így számol be a vizitáció jegyzőkönyve: "...a torony fundamentuma a földből kihozatott az ajtók holtzattyáig...;"

1824-ben "a Torony szépen emelkedett ez Eszterdöben", cseréppel fedik; 1825-ben segesvári pléhessel a sisak csúcsúra gombot csináltatnak. Az ugyancsak ez évben tartott vizitáció aztán dicsérettel írja: "...egész gyönyörűséggel szemléli a D[ieocesana] vizitáció, hogy ezen kevés számból álló Ecc[lesi]a annyira buzgó a' Isten Ditsőségéhez, mely szerint a' Templom eleibe egy gyönyörű torony épített, mely befedvén már csak vaklás héjján." A szép karcsú toronysisak cserepezése az elkövetkezendő időkben gyakran okozott gondot, többször javítást igényelt; 1871-ben és 1882-ben aztán a "torony fedele egészen megújított", s ezzel egyidejűleg a templom cserepezését is megújítják. Az 1916. évi *földrengés* miatt megrepedezett templomon ismételten nagy javítást kellett végezni. Az azóta eltelt háromnegyed évszázadnak utolsó felében bekövetkezett nyomorúság miatt a templom nagyon megrongálódott, míg végre 1995-ben az Énlakáról beszolgáló lelkész, Dancs Lajos hathatós szervezésével a templomot sikerült megújítani.

Körispatak kevés lélekszámból álló unitáriusai nemcsak az említett pusztító elemi erők okozta károk miatt vállukra nehezedett terhet hordozták, hanem "Istenes indulatukból" a faluban egyházközségi központjuk kialakításáért, egyházi épületeik alkalmasabb használhatóságáért is bámulatos áldozatkészséget mutattak. Elmondható, hogy különösen a 18. század első felétől az I. világháborúig állandóan építettek, módosítottak, javítottak.

Az 1801-ben tartott generális vizitáció jegyzőkönyvéből megtudjuk, hogy az egykori "Papság Fundusa" nem a mostani helyén volt, hanem "a' Falu alsó végének Dél felől való részében" volt egy három osztatú "Épület (...)" melynek közepe táján s külső oldalára nézve deszkázott pitvarába bé menetel van (...) ebből *jobbra* vagyon hémenetel a' Papság lakóházába (...) két üveg aklakkal (...) a Mester Gerendán olvasható ezen írás: Extracta haec Domus Anno 1762 Pastore existente Michaele Küss, Curatore Paulo Hatos. A' pitvarból *balra* vagyon egy.küs házatska (helyiség)... két ablakai közül az egyik papirosbol, a' másik lantornából való (...) épített az Ecclesiától a' végre hogy Classisul szolgáljon a' tanuló Gyermekek számára." A leltározó jegyző leírva aztán a többi épületét megjegyzi: "Ezen a telken levő Épületek pedig Szalmás fedelűek."

A régi papitelket, hogy a "Papság Háza" a templom mellett legyen, 1808-ban elcserélik: "Az Ecclesiája a' Parochiális fundust rajta levő minden épületével edgyütt mely az Templomtól távol volt el cserélte az Templom mellé

Antal Istvánnal és Fiaival." 1809-1801-ben ide új korszerűbb zsindeyes, stakaturós, pincés papi házat építenek, s 1811-ben aztán a vizitáció megállapítja: "ezen [enerabilis] (tiszteletteljes) Unit.Ecclesiában (...) a' Parochián való Épület ujba építetve jó karban találta." Rendre felépítik a melléképületeket: a zsúppal fedett istálló csúrt, színeket, nyári konyhát.

Fél évszázad teltével, 1867-ben a jegyzőkönyv arról tájékoztat, hogy "a' papilak a mely hamari leszedésre vár - roskadozó lévén; mire nézve eklezia nem csak tervezgeti; hanem magát előkészítgetiis egy új papiház készítésére." Az 1867-ben megkezdett építést 1869-ben befejezik: "...az építkezni kezdett papházat az Ekleziája a mult vizsgálat ota bevégezte, a szükségekkel felszerelte és így egészében lakhatóvá tette." De úgy látszik, hogy nem volt elég tágas, mert az 1883. évi jegyzőkönyv erre vonatkozólag ezt tartalmazza: "A papház középső osztályának halaszthatatlan magnagyobbítása, mely szinte használhatatlan (...) a gondnok kötelességévé tétetik." 1894-ben megnagyobbítják, 1896-ban a házhoz konyhát építenek.

A papilak kétszeri építése közti időben az eklezia 1845-1847 között a "Czinterem és papi teleknek is nagy részét derék kőkerítéssel körözte és egy igen ügyes kőkapu lábakkal derékül csinált rostélyos kapukkal is a' papi jószágot ellátta." Ennek a szilárd kőkerítésnek aztán 1893-ban a Küsmöd árvize "csakugyan merőben elsodorta". Két évbe telik, míg 1895-ben újraépíthetik. Az árvíz a harangozói lakot is elsodorta. A jegyzőkönyvben a vizitáció most is megállapítja a községbelieknek vallás különbség nélküli, anyaggal és munkával való segítségét. A költségekhez pénzzel a püspökség és a "magas kormány e célra küldött összege" járult hozzá.

Az istentiszteletek áhítatosabbá tételéért 1897-ben a korondi unitárius eklezia régi orgonáját vásárolják meg, s az újonnan felépített templom karában felállítják, azonban "a változatok gépezetében hibák" lévén, nem tudva azokat kijavítani, végül is 1904-ben harmóniumra cserélik ki.

Kőröspatak 18. századi unitárius *iskolájáról* - amint láttuk - az 1801-ben tartott generális vizitációnak az 1762-ben épített "Papság házá"-t leíró szövegéből értesülünk: "...a' pitvarból balra vagyon egy küs házatska (szoba) a' végre, hogy Classisul szolgáljon. Ebben a régi helyiségben végzi a pap a tanítást 1810-ig, amikor a régi, 1808-ban elcserélt fundus helyett a templom közelében megszerzett helyen új papilakot építenek, s abban a kisebbik szoba lesz a "Taluló Ház".

Ebben a szűk helyiségben folyik továbbra is a tanítás évtizedeken át. Idő teltével a tanulólétszám emelkedése miatt egyre kevésbé felel meg a követelményeknek, sőt van időszak, amikor a tanulók "feljárását" akadályozza. A Vizsgáló Hivatal (vizitáció) el-elrendeli a jobbítást, míg végre 1859-ben arról ír a köri jegyző, hogy "az iskola hiányai csak a napokban javítottak". s "szorosán" elrendelik, hogy az "iskola a legkisebb halasztás nélkül induljon be".

Az unitárius iskolával egy időben a reformátusok iskolája is működik. Érdekes módon az iskolák alkalmasságának, színvonalának növekedése vagy csökkenése következtében, hol az egyik, hol a másik felekezet tanulói közül többen is nem a saját, hanem a másik felekezet iskoláját látogatják. 1804-ben például "A' unitárius Atyák Gyermekei, a' Református] iskola Mester eleiben

járnak". Ezért a vizitáció "a' Tiszteletes Papnak imponálja (parancsolja), hogy (...) az Atyákat requirálja (keresse meg), hogy Gyermeküket onnan avocalják (visszahívják)...". 1868-ban megállapítják, hogy az unitárius pap elé járó tanulók száma 40-re emelkedett "mely szám az itteni reformátusokból emelkedett ily magasra". Oka pedig ennek az, hogy a helybeli, felsőbb iskolát végzett ifj. Karda Péter birtokos "csaknem élvezetet találván benne, az itteni nevelőket a legnagyobb szorgalommal oktatja".

1871-ben az unitárius iskola berendezését jobbjátják, új taneszközökkel látják el; 1873-ban a tapaszos padló helyett pádimentumot raknak.

Az 1870-es évek elején a két felekezet megkísérli iskoláinak összevonását. Erről az 1876-ban tartott vizitáció jegyzőkönyve tájékoztat: a 24 tanköteles unitárius gyermek "...a két hitközség meg egyezése folytán közös iskolában az ev. ref. tanító vezetése alatt iskoláztatnak, a vallásos tantárgyak tanulására szerdán és szombaton a helybeli lelkészekhez járnak fel". 1878-ban a vizitáció ismételtén megállapítja a közös iskoláztatás "szűk lévén az unitáriusok tanterme (...) a református atyafiaké tágasabb." Itt a református rendes tanító és a helybeli unitárius pap tanítanak. Az oktatás mikéntjét "iskolaszék" és gyámhatóság ellenőrzi. 1879-ben a vizitáció megállapítja, hogy a közös oktatási rendszer "ez idő szerint helyesnek bizonyulván (...) fenntartásra ajánlatik."

A következő években az együttes oktatásban zökkenők keletkeznek, s ezért olvashatjuk a jegyzőkönyvekben: "Az Egyház célja, hogy az itteni felekezeti iskola államosíttassék." A zökkenők miatt az adatok tanúsága szerint a két iskola különvállik, de az oktatás továbbra is keveredett. 1888-ban a körüli jegyző így ír erről: "Az unitárius tankötelesek közül többen járnak a helybeli ref. iskolába, de ezzel szemben az unitárius iskolába nagyobb számmal járnak a református gyermekek." A Tanuló Ház azonban az 1891. évi jegyzőkönyv szerint nem felel meg hivatásának: "A tanterem a régi, de annyira szűk és felszeretlen, hogy az iskolába járók 1/3-ának is befogadására nem alkalmas, nem felel meg a törvénynek." A vizsgáló hivatal aztán "kiválóan felhívta a figyelmet egy új tanterem építésére."

Ez azonban nem történik meg; 1893-ban "a vizsgáló hivatal sajnálattal győződött meg (...), hogy az iskolaügy rendbeszedésére az Ecclának anyagi ereje nincs...". 1894-ben aztán megállapítják, hogy csak akkor lesz kedvező változás, ha "...a régóta tervezett sőt ígért *községi iskola* felállítatik". Ez két év múlva, 1896-ban megtörtént: "Az itteni két felekezeti iskola jellege egygyé olvadva sok vajudás után községivé alakítottatott, két tanítói állással (...) amelyek a szerződés szerint eként töltenek be, hogy egyik tanító ev.ref., a másik unitár vallásu legyen és legyenek egyszersmind az illető felekezetnek énekevezérei is..."

A községi iskola még egy ideig az "átmenet nehézségeivel küzd". Még 1899-ben is megfelelő tantermei nincsenek. 1905-ben aztán a vizitáció megállapítja, hogy "Az eddigi községi iskolának *állami*vá változtatása a jövő tanévre munkálatba van", ami meg is valósult 1908-ban: "Az *iskola állami*, tanköteleseket két tanító s egy tanítónő oktatja. Vallást, egyházi éneket a lelkész tanítja."

Az iskolai oktatás mellett az ifjak vaásrnap délután ún. "*Nyári Katechizáció*"-jának ellenőrzését - a Lybellusok tanúsága szerint - 1789-től kezdve a

vizitáció évről-évre folyamatosan megtette. Megállapításai időnként dicsérők, de igen gyakran elmarasztalók. Az elégedetlenség általánosságban az ifjak látogatásának rendetlen, elmaradozó voltából adódik. A lányok rendesebben látogatják, 1790-ben pl. megállapítják: "A' Nyári Cathekizáció durált a Léány Ifjuság iránt." Az 1801-ben tartott generális vizitáció viszont megállapítja, hogy "...főképpen a Férfi nembeli Ifjakra nézve nem gyakoroltatnék; ennek gyakoroltatása sub poena Canonica (poena - büntetés) paranatsoltatik mind a' Tiszt. Tanitónak, mind pedig a Tanulókra nézve." A férfi nembeli ifjuság elmaradásának oka a "marha pásztorlás", "barom őrzés" - az állatok nyári takarmányoztató legeltetése - és a szolgálat. A lehetőség szerint a presbitérium igyekszik javítani a helyzeten, de kevés eredménnyel. Ezért pl. 1866-ban a vizitáció elrendeli, mivel "a szelid eljárás sikert nem hozott, az előljároság kemény kényszerítő eszközöket használtassék fel". 1881-től a gyér látogatottságnak más okát jelenti a kúrator: "...a reformátusoknál nincs nyári tanítás, s ezért az unitárius ifjakra is nagy hatással van." A vizitáció kijelenti: "oknak nem fogadható el", elrendeli, hogy mind a két nemben levő ifjak pontosan gyakorolják. Nagy eredménye nincs, 1901-ben is panaszkodik a lelkész: "az ifjuság a nyári délutáni vasárnapi tanításra nem jár, a vasárnapi délutáni tánctól nem tudják elvonni". A századforduló után az ifjak vallásos nevelését "vallásos estélyek" rendezésével igyekeznek pótolni.

Konfirmációról 1861-től történik említés: három ifjú konfirmált "de nem a templomban ünnepélyesen kérdeztették ki az úri vacsoráztatókat". A vizitáció meghagyja, hogy máskor "*virág vasárnap* reggeli templomozás végeztével az egész templomi gyülekezet előtt vitesség végbe, mint az a Fő Tanács által (...) határozottatott". Az 1862. évi jegyzőkönyvben aztán a konfirmáltatás tényéről ezt olvassuk: "Nem lévén a jelen időben confirmátiora köteles ifjú, nem tartott, de hogy jövőbe ezen nem régi szertartás itt is életben tartassék szorosan meghagyatik. (Kiemelések: M.I.) 1891-ben jegyzőkönyvbe vezetik a püspöki rendelést, miszerint "csak a 14-15 éves ifjak konfirmálhassanak".

A község *művelődési életéről* a jegyzőkönyvek csak a század elejéről tartalmaznak adatokat. Így 1904-ben a két községi tanító vezetése alatt Olvasó Egylet és Dalárda működött. 1906-ban "közművelődési egyesület" nincs, de az iskola államosításával "a mozgalom megindult". 1910-ben aztán ismét működik az "erkölcsnemesítő egyesület" a reformátusokkal közösen alapított Ifjúsági Olvasó Egylettel és Dalárdával.

SZÓSZÉK – ÚRASZTALA

GELLÉRD IMRE

A LÉLEK DIADALA

ApCsel 2,1-4

Arra a kérdésre, hogy pünkösöd minek az ünnepe? - az unitárius ember így felel: pünkösöd a lélek diadalának ünnepe. A diadal vagy győzelem harcát tételez fel. S valóban, Jézus halála után a tanítványokban 50 napon át nagy harc dúlt: harc a test és a lélek között. Csatatér volt a tudatuk, a test s a lélek erői, katonái vonultak fel egymás ellen ezen a csatatéren.

A test katonái ezt mondták: Jézus meghalt, mindennek vége, menjetek haza! A lélek katonái ezt mondták: Maradjatok együtt, várjátok meg a sebesen zúgó, "kettős tüzes nyelveket"! S a csata így folytatódott:

- Csak test van... Lélek is van!

- A mindennapi kenyeret add meg... Tápláld lelkünket is!

- Féljetek, reszketetek, mert szörnyű erők harapófogójába kerültek...

Semmitől se féljetek, még a haláltól sem!

- Mit ér az embernek, ha lelkét megmenti, de testét elveszíti? - Mit ér az embernek, ha az egész világot megnyeri, lelkében pedig kárt vall?

- Legnagyobb ostobaság a szeretet, önfeláldozás... Minden áron ragaszkodjatok Mesteretek hagyatékához!

Ötven napig tartott ez a belső küzdelem... Ezalatt a tanítványok reszkettek, tépelődtek, s már-már úgy tűnt, hogy a test katonái győznek. De pünkösöd reggelén megfordult a harc. A lélek erői végső rohamot indítottak a testiség, gyarlóság erői ellen, s győztek. Azóta pünkösöd a lélek diadalának ünnepe.

Lélek. Belénk oltott isteni erő, mely megkülönböztet az állatoktól. Sokféle lélekről beszélhetünk:

1. Éltető lélek: Elnézünk egy halottat. Az első, amire rádöbbenünk az, hogy valami hiányzik belőle, ami elhagyta a testét, dobogtatta szívét, fényt gyújtott a szemében, működtette a testet. Hiányzik az éltető lélek.

2. Érzéki lélek: Látásunk, hallásunk stb. feltételez bennünk egy képességet, ami lehetővé teszi a látást... Ez az érzéki lélek.

3. Szellemi lélek: Ez teszi lehetővé a gondolkodást. Nem a húsunk, vérünk, csontunk gondolkodik, hanem a szellemi lélek bennünk.

4. Érzelmi lélek: Amikor érzéseink vannak, a lélek érez bennünk. Amikor örvendünk, húsulunk, szeretünk stb. - az érzelmi lélek felelős ezért.

5. Erkölcsi lélek: A szeretet, igazság, jóság után, Isten után nem a testünk vágyik, hanem a lelkünk. Az erkölcsi lélek ott kezdődik, amikor az ember